

Subaşı, K. (2021) Lîstikên zarokan yên qedîm û berdeyamîya wan
li devera Hekarîyê. *Folklor û Ziman*. 2(1), 61-96.

Wergirtin/Received: 2020-10-01

Qebûlkirin/Accepted: 2021-02-25

ORCID: 0000-0001-7744-1646

LÎSTIKÊN ZAROKAN YÊN QEDÎM Û BERDEWAMÎYA WAN LI DEVERA HEKARÎYÊ

Kenan Subaşı*

Kurte

Lîstikên zarokan huner û berhemine sereke ne di nav kereste û mîrateyên folklorê da. Çunkî lîstikên zarokan yek ji wan huneran e ku ji bo neqilkirina çand, tore, adet, nîrx, reng û rewşa miletekî di navbera nîfşên cuda da wezîfeya pirê pêk diînin. Herweha di geşedana zarokan ya fîzîkî, zêhnî, zimanî û exlaqî da tesîreka lîstikan ya mezin heye ku îroj bêguman her kes vê nêrînê qebûl dike. Lewma lîstikên zarokan yên qedîm pîralî ne û dibe ku ji gelek alîyan ve bihên nîrxandin. Em jî dê li dor van nêrînan di vê xebatê da li ser lîstikên zarokan yên qedîm yên li devera Hekarîyê rawestînin. Qada xebatê bi devera Hekarîyê hat sînorkirin ku ji Gever, Çelê û navendê sê gund hatin hilbijartin. Piştra bi rêbaza mûlaqatê lîstik û awayên lîstina wan hatin berhevkirin û kesên ku mûlaqat bi wan ra hat kirin, wekî sê nîfş hatin dîyarîkirin ku yek jê; nîfşê kal û pîran e, nîfşê din; ya kesên navsere ye û nîfşê sêyem jî zarok bi xwe ne. Mebesta sereke ya vê xebatê ew e ku vekole ka berê çî lîstik hebûne û bi demê ra kîjan ji van lîstikan wînda bûne yan jî hêj zîndî mane. Herweha îmkana berawirdkirina navçeyan hem ji aliyê hebûn û nebûna lîstikan hem jî ji aliyê lîstina wan ve bi saya vê xebatê ronî dibe.

61

Bêjeyên Sereke: Lîstikên Qedîm, Zarok, Hekarî, Folklor, Berawirdkirin

* Dr. Zanîngeha Mêrdîn Artukluyê. Beşa Çand û Zimanê Kurdî. E-mail: kenanenado@gmail.com

TRADITIONAL CHILDREN GAMES AND THEIR CONTINUITY IN HAKKARI REGION

Abstract

Traditional children's games are among the works and arts accepted as a traditional heritage in the field of folklore. Children's games are important works used to transfer the traditions, customs, understanding and culture of a nation to the next generation. They almost act as a bridge between two generations. In addition, these games have a great impact on children's psychomotor, mental, linguistic and moral development. Therefore, traditional children's games are considered as versatile works and they appear as works that should be evaluated in many respects. Based on these views, we studied traditional children's games from Hakkari region in this study. Data was collected on the basis of the interview method in three villages in Yuksekova, Çukurca and the Center, the study area of which is located within the borders of Hakkari province today. The interview group is separated into three generations: Old, young and children. Our main purpose in this study is to find the answers to these questions: What games were used to be played before? How many of these continued after a generation or two and what new games were added to them? In addition, a comparison is made between the three villages identified in terms of the names, quantity and style of play.

62

Keywords: Children, Traditional Games, Hakkari, Folklore, Comparison

Destpêk

Lîstik, berhemine sereke ne di jîyana mirovan da. Herçiqas bi demê ra form û şêwaza wan bihên guhertin jî wekî aktîvîte her wextî rola sereke dilzîn di berdewamkirina jîyana mirovan da û bi taybetî di serdema zarokatîyê da. Ji ber ku evqas giring hatîye nîrxandin yan jî hatîye dîtin ku pareka zêde ji wextê mirovan digire, gelek teorîsyenan hewce dîtîye ku bi kûrahî vê mefhûmê binirxînin. Lewma di encama van lêkolînên kûr da gelek nêrînên cuda derbarê lîstikan da derketine holê. Bi taybetî li dor pêwendîya wan ya digel zarokan.

Komek ji van lêkoleran pedagog û perwerdekarên ewil yên Ewropayê ne ku ji wan ra dibêjin perwerdekarên pêşwext yên Ewropayê. Reformîstê perwerdeya çekî John Comenius (1592-1670), nivîskarê pirtûka *Emile, ou Traité de l'éducation* (1762) “Emile, ya da Çocuk Eğitimi Üzerine (2011)”, feylesofê Fransî Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), perwerdekarê swîsî Johann Pestalozzi (1746–1827) û perwerdekarê alman Friedrich Froebel (1782–1852) ku bi xebatên hevpar yên di baxçeyên zarokan da derketine pêş û medîkalîsta îtalî Maria Montessori (1870–1952) ji wan kesan in. Comenius pirtûkeka bi navê *The School of Infancy* (1630) (Dibistana Pitiktîyê) nivîsîye û di wir da fikirên xwe diîne zimanî û dibêje ku zarokek dikare bi her tiştî bilîze bi şertê ku ew lîstik wî neêşîne û herweha pê neyê astengkirin û berevajî zewqê jê bigire (veg. Smith, 2010, r. 22). Rousseau di pirtûka xwe ya bi navê *Emile* da li dijî nêrîna purîten derdiket û wî diparast ku divê zarok bi awayekî siruştî û bêyî mudaxaleya mezinan tevbigerin û mezin ji bo wan tenê wekî rêberan bin ku vê yekê bi xwe ra nêrîna zarok-navendî derxiste holê (Rousseau, 2011). Helbet vê nêrînê gelek tesîr li Pestalozzi û Froebelî kir. Pestalozziyî digot ku ji dêvla fêrbûna jiber, divê fêrbûn bi tecrubeya pratîk û bi destdana kelûpelan pêk bihê. Li dor vê nêrînê yê ku dixwast lîstikê ji bo fêrkarîyê wekî amûreka taybet nîşan bide Froebel bû (Smith, 2010, r. 22). Li ser vê yekê Froebelî digot: “Lîstik, rêya herî pêşketî ye ji bo geşedana zarokan. Jixwe lîstik tecrubeyeka jixweber dibexşîne zarokan. Daxwaza lîstikê bi awayekî siruştî di zarokan da derdikeve holê û herweha dibe sedema dîtina heyîna navxweyî ango bixwehesînê. Di vê serdemê da lîstik ne wextderbaskirineka bêmane ye û esil mijûlîyeka pir cidî û giring e” (veg. Smith, 2010, r. 23).

Komeka din ya ku li ser lîstikan nêrînên xwe bi par ve kirine, teorîsyenên werarê ne ku ew bîyologê îngilîz Charles Darwin (1809–1882), feylesofê îngilîz

Herbert Spencer (1820–1903) û helbet nivîskarê alman Karl Groos (1861–1946) in. Darwinî bi taybetî li ser lîstikan tiştêk negotîye (Smith, 2010, r. 24). Lêbelê Spencerê di bin tesîra wî da mayî, destnîşan dikir ku lîstik aktîvîteyek e ji bo derxistina enerjîya zêde ji laşî. Herweha li gorî wî lîstik rehetkirina can e ji stres û acizîyê. Dîsa wî destnîşan dikir ku zarokên saxlem ji yê nivîşkan zêdetir dilîzin ku enerjîya wan zêdetir e. Lewma wî lîstina zêde bêmane dinirxand (Smith, 2010, r. 24-25; Yavuzer, 2012, r. 181). Lê Groos li dijî vê fikira Spencerî derket û du xebatên bi navê *The Play of Animals* (1898) (Lîstikên Ajelan) û *The Play of Man* (1901) (Lîstikên Mirovan) derxistin. Groosî dîyar kir ku enerjîya zêde bi kêrî kondîsyonê dihê. Lê ji bo lîstinê ne ferz e. Jixwe ji bo ku lîstin pêk bihê di mirovan da bi têra xwe rehiş û damar hene (Smith, 2010, r. 25). Li gorî wî tesîra lîstikan li ser jîyana piştî zarokatîyê pir zêde heye û lîstik, zarokan amadeyî jîyanê dikin (Yavuzer, 2012, r. 182; Smith, 2010, r. 25).

Gelek lêkolerên qadên cuda yê wekî mirovnasî, psîkanalîtîk û derûnnasîyê jî li ser lîstikan rawestîyane ku bêguman di nav van da nêrînên psîkologên wekî Lev Semenovich Vygotsky (1896-1934) û Jean Piagetî (1896-1980) gelekî giring in. Piagetî pirtûkeka bi navê *Play, Dreams and Imitation in Childhood* (Lîstik, Xewn û Texlîd di Zarokatîyê da) nivîsîye û bi berfirehî li ser texlîd, lîstik û wekî qismekî ji lîstikê xewnan rawestayê (Piaget, 1962). Wî texlîd wekî texlîda wînda, texlîda carcaran, destpêka texlîda sîstematîk, texlîda tevgeran ya veşartî, texlîda modelî û texlîda temsîlî dabeşî şeş qisman kirîye. Li gorî wî texlîda wînda jî refleksan pêk dihê. Texlîda carcaran, bi awayekî sîstematîk berdewam nake. Di destpêka texlîda sîstematîk da xuya dibe ku zarok ji alîyê deng û tevgeran ve amade ye. Di texlîda tevgeran ya veşartî da zarok amade ye ku texlîdê bike û heta dîke jî bes veşartî dîke yanî eşkere nake. Di texlîda modelî da zarok êdî bi awayekî eşkere texlîdan dîke û nîşan dide. Di texlîda temsîlî da êdî ew texlîd vediguherin reftarên siruştî yê zarokan. Yanî dibin tevgerên wan yê asayî (Piaget, 1962, r. 5-86). Herweha Piagetî lîstik bi sê awayan dabeş kirine ku em dikarin wan wekî lîstikên temrînî, lîstikên sembolîk û lîstikên biqaîde bi nav bikin. Li gorî wî lîstikên temrînî, heta hejdeh mehîya zarokan xuya ne. Zarok di vê serdemê da zêdetir bi nasîna tiştan ra mijûl in û shekên wan yê hişî û motorî bi pêş dikevin (Piaget, 1962, r. 113-118). Lîstikên sembolîk bi du salîya zarokan bi taybetî bi destpêka axiftinê yanî ziman dest pê dikin. Li gor wî ev di nav xwe da dibe du qisim. Sembolîzasyona qismê ewil li cem zarokan “idiosyncratic” e, yanî xwemal

e û bi alema zarokan ve pêwendîdar e. Sembolîzasyona qismê duyem bikaranîna sembolên hevpar e. Di vê serdemê da zarok digihîje wê heza ku rastîyê manîpule dike. Yanî bi manîpulekirin û sembolîzekirina rastîyê zarok têr dibe (Piaget, 1962, r. 118-142). Ji bo vê wekî mînak, vexwarina avê ji qedehêka vala yan jî tiştêkî din, razandina lîstokên xwe yên wekî pitikan (hirçok, pisîk û hwd), bikaranîna tiştan di şûna hev da (wekî darîkek di şûna hespekî de). Di awayê sêyem yê lîstikê da zarok ketîye nav civakê û ji bo wergirtina rola lîstikvanîyê amade ye. Lewma êdî ew lîstikên biqayîde dileyîze. Lîstikên bi vî rengî herçiqas di navbera 4 û 7 salîyan da kêr bixuyin jî piştî 7 salî heta 11 salîyê bi awayekî sistematîk dixuyin. Piaget van qayîdeyan bi du şikilan dinirxîne ku komêk ji wan jî jor ve bêyî îradeya lîstikvanan dihên danîn. Ya din jî ew qayîde ne ku ew bi xwe dadînin. Piaget zêdetir bala xwe dide qayîdeyên ku ji nû ve hatine danîn ango yên ku zarok bi xwe dadînin. Li gorî wî ev encama civakîbûna zarokan e piştî serdemê lîstikên temrînî û sembolîk (Piaget, 1962, r. 142-146).

Vygotskyî, bi taybetî derbarê peywendîya zarok û lîstikan da zêde tişt negotîne. Em dikarin tenê gotara wî ya bi navê *Igra i ee Rol v Umstvennom Razvitiî Rebenka* (1966) (Play and Its Role in The Mental Development of The Child) dîyar bikin ku bi kurtî li ser rawestayê wekî di çarçoveya dersekê da (Vygotsky, 1966, r. 2012). Li gor wî lîstik çalakîyeka herdemî ya civakî ye. Çunkî ew îdia dike ku di geşedana zarokan da pêwendîyeka xurt heye di navbera civak/derdorê û zarokan da. Herweha ew destnîşan dike ku lîstikên esil di sê salîya zarokan da dest pê dikin û herweha dîyar dike ku bi awayekî tîpîk lîstik ji zarokêkî bêtir bi awayekî komî pêk dihên. Herweha li gor wî mijar, çîrok û rolên di nav lîstikan da, nîşaneyên fêrbûna malzemeyên çandî û civakî ye ku bi saya lîstikan derdikevin holê. Heta destnîşan dike ku ji ber ku di lîstikan da kodên civakê hene, zarok dikarin di lîstikên bi tena serê xwe da jî ji hêla çandê ve di bin tesîrê da bimînin (Nicolopoulou, 2004, r. 146).

Ji bilî teorîsyenan gelek lêkolêr derbarê rol, sîd, awa û krîterên lîstikan da hin tişt gotine. Mesela hatîye gotin ku di nav lîstikan da yên ku herî zêde zarokan ji alîyê exlaqî, kesayetî û xweserîyê (otonomî) ve bi pêş dixin, lîstikên komî ne (Devries & Kamii, 1975). Li ser vê yekê hin krîter di dîyarkirina lîstikeka tam û durist ango baş da hatine dîyarkirin ku meriv dikare wan weha li vir rêz bike (Devries & Kamii, 1975, r. 21-22):

- “1. Divê hemû listikvan beşdarî listikê bibin.
2. Divê listikvan bi her awayî listikê tê bigihîjin.
3. Divê listikvan bi awayekî aktîf bihizirin.
4. Divê listikvan di şaşî û rastîyên xwe da bi awayekî maqûl bihên agahdar-
kirin.
5. Divê listik balê bikişîne ser xwe ango balkêş be.”

Ji bilî van Sulistyaningtyas û Fauziahê di xebateka xwe ya bi navê *The Implementation of Traditional Games for Early Childhood Education* da nîşan daye ku listikên zarokan yê qedîm gelek bikarhên in û ji gelek alîyan ve zarokan bi pêş dixin ku hin ji van weha dîyar kirine (2018, r. 432):

“-Listikên qedîm hem li baxçeyên zarokan hem jî li malê digel mezinan dikarin bihên listin û herweha zarok meharetên xwe bi pêş dixin û bi performansa serkeftinê, xwe dinasin.

-Di van listikan da rolgirtin heye. Bi vî awayî dema ku zarok dikevin şûna zarokê din yan jî dikevin rola bijîşk, perperok û tiştêkî din, pir zêde motîve dibin, ango motîvasyonê wan bilind dibe.

-Hema hema di tevahiya listikên qedîm da aktîvîteyên fizîkî, hevkarî û entelektuelî (jîberkirin) hene yan jî hewce ne. Ev tişt dibin sedem ku ev listik zêdetir bihên ter-
cîhkirin.

-Bi listina van listikan zarok li her derê (derve, hewayê paqij, di nav çêre û gîyayî da, xweşemîdandina li ser berfê û gelek tiştên din) û di her wextî (hemû demsal) da aktîf in. Ev jî alîyekî ve zarokan kêfxweş, şad û memnûn dike, ji alîyekî ve jî ji tîrêjên rojê sûd werdigirin û sihet û berxwedêrîya wan muhkem dibe.

-Zarok di van listikan da berpirsiyarîya xwe dizanin û herweha xwe mecbûr hîs dikin ku li eşyayên xwe (gog, ben, kevir, xizak, dar, çûv, tîr û kevan û hwd) xwedî derkevin. Herweha qayîde û rêzikan tê digihîjin û dizanin ku ev listik ji qayîde û rêzikan pêk dihên yan jî ji bo pêkhatina tiştêkî hin qayîde û rêzik lazim in.”

Li dor van hemû nêrnan, em dê niha jî bala xwe bidin civakeka kurd li devera Hekarîyê ka listik li cem wan di çî astê da girîng bûne ango di çî astê da hatine listin û berdeamkirin. Ji bo gihîştina encaman jî pêşî em dê qala rêbaza xebatê, beşdarên xebatê û daneyên xebatê bikin. Herî dawî jî em dê listikên ku me ji beşdaran guhdarî kirin li gor herêm, temen û zayendê dabeş bikin û pêşkeşî xwînerên vê xebatê bikin.

Rêbaz

Nimûneyên xebatê di nav sînorên îroj (2020) yên Hekarîyê da li navçeya Geverê li gundê Hêşetê digel malbateka Doskî; li navçeya Çelê li gundên Mînyaniş, Bêyî û Bîyadirê digel malbateka Qeşûrî, Bêyî û Bîyadirî; li navendê jî gundê Dizê yan jî bi navê xwe yê din Çemê Bedilê digel malbateka Pinyanişî, hatine berhevkerin. Di berhevkarîyê da sê nîfş wekî zarok (navbera 6 û 15 salî), ciwan (navbera 20 û 45 salî) û kal û pîr (50 salî û jê jortir) hatin dîyarkirin û ji her nîfşî herî kêm bi du kesan (hem jin hem jî mêr) ra mûlaqat hatin kirin. Bi vî şikilî bi giştî beşdarên vê xebatê gihîştin 21 kesan. Temenê zarokan bi giştî li derdora 11 salî, temenê ciwanan bi giştî li derdora 32 salî û temenê kal û pîran bi giştî li derdora 58 salî ne.

Ev lêkolîn bi rêbaza mûlaqata telefonê hat kirin. Ev rêbaz dikeve nav rêbaza wesfî (qualitative) ku bi vê rêbazê dane rasterast ji beşdaran dihên wergirtin. Gelek awayên rêbaza wesfî hene û bi taybetî mimkin e ku li gor qadên zanistan ji hev cuda jî bibin. Bi taybetî gelek awayên mûlaqatan hene ku mûlaqata telefonê jî di nav da ye û helbet avantaj û dezavantajên mûlaqata bi rêya telefonê hene (Berg, 2009, rç 121-123). Helbet di mûlaqatên me da digel avantajan, wekî nedîtina rûbirû ya beşdaran û şahidnebûna tevger û hereketên wan, dezavantajên sereke jî hene. Helbet ji ber ku me mûlaqat li ser lîstikan kir, carinan mimkin e hin tevgerên ku bi vegêranê neşên bihên vegêran, dibe ku bi tevgeran bihatina nîşandan. Lewma ev yek jî wekî dezavantajeka mûlaqata me dikare bihê tesbîtîkirin.

Axir di mûlaqatê da ji hemû beşdaran piştî pirsên nasîna kesayeta wan, pirs sereke bi vî şikilî hat pirsîn:

Ji bo kal, pîr û ciwanan: “Wextê tu zarok bûyî, te kîjan lîstik dilîstin?” Ji bo zarokan: “Tu vê gavê kîjan lîstikan dilîzî di jîyana xwe ya rojane de?” Ji bo berxistin û têgihandina beşdaran me, vê pirs xwe ya jorîn bi van pirsên jêrîn têr dikir:

- A) Navên lîstikan çî bûn?
- B) Bi çend kesan dihat lîstin?
- C) Amûrên (lîstokên) di nav lîstikê da çî bûn?
- D) Heke di bîra we da be, awayê lîstina lîstikan bi xêra xwe ji me ra rave bikin?

Piştî ku me berhevkarîya xwe temam kir, me deşîfrasyona qeydên mullaqatê kir. Li gor keresteyên derketine holê, me analîza xwe ji hêla çendanî, çawanî û berdewamîya lîstikan û herweha berawirdkirina navçeyan kir.

Tesbîtkirin

Piştî deşîfrekirin, berawirdkirin û analîza lîstikan hin tesbîtên sereke yên ku em dê di çarçoveya vê xebatê da qal bikin, bi rêzê li jêrê hatine gotin.

Bi giştî 77 lîstik hatin berhevkin. Ji nav van lîstikan yên ku dubare di navbera nîşan da yan jî di navbera navçeyan da hatine vegêran, 14 lîstik in ku li gor tevahîya lîstikan teqabulî %18an dike. Herweha Lîstikên ku dubare dibin bi giştî 45 caran dihên dubarekirin. Lewma bi awayekî resen di encama mullaqata me da, bi giştî 46 lîstikên resen derketine holê. Herweha di nav tevahîya lîstikan da 6 lîstik tenê navên wan hatine gotin û tu ravekirin derbarê wan da tune ne û 6 lîstik jî navên wan nehatine gotin, lêbelê derbarê wan da ravekirin hene. Ji 12 lîstikên ku yan tenê navên wan hatine gotin yan jî tenê ravekirina wan hatîye kirin; 4 ji wan lîstikên dubarekirî ne, 8 ji wan lîstikên resen û serbixwe ne.

68 Di nav lîstikên dubarekirî da ya yekem bi navê *Kêlanê, Kêlikanê, Kêlvêlanê* bi 6 varyantên cuda hatîye dubarekirin. Ev lîstik li Geverê di navbera nîşê pîr¹ û ciwan da dixuye. Bes ji aliyê ciwanan ve nehat vegêran. Li gundê Dizê di navbera her sê nîşan da jî dixuye. Li Çelê tenê di navbera nîşê pîr û ciwan da xuya bû. Lîstika duyem ya dubarekirî bi navê *Pezpezokanê, Malmaloşkanê, Malmalojkanê, Maşkanê, Malîşkanê* 6 varyantên cuda hatine vegêran. Herweha ev lîstik û *Kêlikanê* digel hev li cem her sê nîşan jî xuya dibe. Lîstika sêyem ya dubarekirî bi navê *Holanê, Topanê, Gîxanê, Holana Gîxê* bi 4 varyantên cuda hatîye dubarekirin. Lîstika çarem ya dubarekirî bi navê *Çavmiçiqanê, Xweveşêrkanê, Biranê, Çavmişkanê* bi giştî bi 5 varyantên wê hatîye vegêran. Herweha ev lîstik di nîşê pîr da xuya nabe. Lêbelê lîstikeka hevpar e di navbera nîşê ciwan û nîşê zarok da. Ev yek jî nîşan dide ku ev lîstik piştra ketîye nav xelkî. Lîstika pêncem ya dubarekirî bi navê *Heştêkanê, Pêncokanê, Dohkanê, Pêncberkanê* bi 3 varyantên cuda hatîye vegêran. Li gundê Dizê vê lîstikê bi du navên cuda *Heştêkanê* û *Pêncokanê* bi nav dikin. Li gorî amarên li ber destên me, ev lîstik tenê ji aliyê nîşê ciwan ve dihê lîstin. Lê mimkin e ku ev ji aliyê nîşê pîr ve hatibe lîstin, bes di mullaqatên me da nehatibe vegêran. Lîstika şeşem ya dubarekirî bi navê

1 Ji vir şûn da ez yê ji bo nîşê kal û pîr, tenê têgeha “nîşê pîr/an” bi kar bînim.

Gowanê, Holana Şeqê, Topa Kingirê 3 varyantên wê hatine vegêran. Ev lîstik wekî lîstikeka qedîm hatîye pênasekirin û herî zêde ji aliyê nîfşê pîr ve hatîye lîstin û bi demê ra lîstina vê lîstikê di nav nîfşê ciwan da kêr bûye û jixwe di nav nîfşê zarok da jî bi temamî ji holê rabûye.² Lîstika heftem ya dubarekirî bi navê *Çelîkanê, Pilêtanê, Qarê* 3 varyantên wê hatine vegêran. Li cem nîfşê pîr û ciwan jî dixuye. Lîstikeka nêzîkî vê lîstikê wekî lîstika heştam ya dubarekirî bi navê *Çûvkanê, Tiranê* 2 varyant jê hatine vegêran. Herweha lîstikeka gelek nêzîkî van heye ku li Geverê bi navê *Bêtkobê* hat ravekirin. Mimkin e ku meriv van pênc lîstikan varyantên hev yê cuda bihesibîne. Lêbelê me di vê xebatê da ji hev cuda nîrxandin. Lîstika nehem ya dubarekirî bi navê *Hêstik, Hêstike* 2 varyant jê hatine vegêran. Lîstika dehem ya dubarekirî bi navê *Qoyanê, Bilyanê, Bereşanê* 3 varyant jê hatine vegêran. Ev lîstik di nîfşê pîr da xuya nabe. Çunkî amûrê vê lîstikê amûrekî nûjen e ku di nîfşê ciwan da xuya bûye û herçiqas kêr bûbe jî di nîfşê zarok da dewam dike. Lîstika yazdehem ya dubarekirî bi navê *Top* 2 caran hatîye vegêran. Dîsa ev lîstik tenê ji ber nûjenbûna amûrê xwe di nîfşê ciwan û zarok da dixuye. Sê lîstikên dubarekirî yê mayîn tenê di nîfşê ciwan da dixuyin ku ya yekem lîstika bi navê *Şixatanê, Kibrîtanê* 2 caran hatîye vegêran. Lîstika bi navê *Kerkeranê, Kerqebînkane* 2 caran hatîye vegêran. Lîstika bi navê *Hindilhop, Dareqoz* dîsa 2 caran hatîye vegêran.

Wekî me li jor destnîşan kir bi tevahî 77 lîstik hatine vegêran. Ji van lîstikan dema em li gor nîşan bi par ve dikin, bi 23 lîstikan ji %30 para nîfşê pîr dikeve, bi 45 lîstikan ji %58 para nîfşê ciwan dikeve û bi 9 lîstikan ji %12 para nîfşê zarok dikeve. Helbet ev amar bêyî ku dubare û tesîra bîr û şîyana vegêranê ya nîşan bihê hesabkirin, hatîye dayîn. Çunkî li cem nîfşê pîr, diyardeya bîrê dezavantajek e û herweha li cem nîfşê zarokan diyardeya vegêranê yan jî ew şîyan dezavantajek e. Divê em van dezavantajan jî ji bîr nekin.

Ji aliyê berdewamîyê ve ji van 22 lîstikên nîfşê pîr, 16 lîstik ku teqabulî %73an dike, gihîştine nîfşê ciwan û 2 lîstik ku teqabulî %9an dike gihîştine nîfşê zarok. Ji nav 45 lîstikên nîfşê ciwan, 6 lîstik ku teqabulî %14an dike, gihîştine nîfşê zarok. Lîstikên nîfşê pîr ku wînda bûne wekî *Sêberkanê, Nehberkanê, Leyzoka Aşê Mişkan, Kabanê, Berkerkanê* ne û lîstikek jî hatîye ravekirin, lê navê wê nehatîye gotin. Lîstikên ku ji nîfşê pîr û ciwan gihîştine nîfşê zarok *Malmaloşka-*

2 Cumhur Ölmez (1989) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca. Helîm Ölmez (1995) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

nê, Kêlikanê ne û listikên ku ji nîşê ciwan gihîştine nîşê zarok *Bilyanê, Pûçdeve (Gustîlkanê), Top û Xweveşêrkanê (Çavmişkanê)* ne.

Heke nirxandineka ji alfyê wan kesan ve ku dilzîn bihê kirin û 6 listikên ku nehatine ravekirin jê bihên derxistin, bi giştî 70 listikên mayî bi komî dihên listin. Ji nav van listikan bi tenê 2 listik ku teqabulî %3yan dike, bi serê xwe jî bi komî jî dihên listin. Ev yek nîşanî me dide ku listikên qedîm piranî komî dihên listin ku ev yek ji bo sosyalbûna kesayetan derfeteka mezin e.

Dema ku em li gor cihê listinê dabeşkirinekê bikin, em dê bibînin ku ji 70 listikan 15 hem li hundir hem li derve dihên listin ku ev teqabulî %21ê dike. Ji wan 7 listik bi tenê li hundir dihên listin ku ev teqabulî %10an dike. Herweha 48 listik bi tenê li derve dihên listin ku ev teqabulî %69an dike. Ev amarên han, nîşanî me didin ku listina li derve zêdetir e ku ev yek, ji alfyê azadîya listinê, hewayaya paqij, îstîfadekirina ji derfetên siruştê ve tesîreka erênî li listikvanan dike. Herweha dema ku em bala xwe bidin amûrên listinê, dê di navbera cihê listinê û amûrên wê da hevterîbîyek hebe. Çunkî ji ber ku cihê listinê piranî li derve, li zomê, li hewşê, li meydanên gund in, amûrên listinê jî dê bihê dîtin ku ji van cihên siruştî dihên dabînkirin.

70

Amûrên ku di listikên me berhevkirî da derketin pêş bi giştî ev in: “Ber, berik, kêl, kevir, kevirên girover, pat, bend, ta, şîrît, werîs, dar, darik, çûv, çûvik, garîte, textik, koç, gog, top³, ajel, berf, şeklame, kincir, kingir, pat, paçik, cil û berg, şûjin, betanî, mînder, kaxezên kibrîtan, bîlye, gûz, gustîlk, ax, çiçek, yaprax, pez, qupik, hevîr, herî, torbe, kevçî, kabik, kaxez, pênuş, pokeman, dîzik û amanên ji axê çêkirî.” Dema meriv bi giştî bala xwe bidê dê xuya bibe ku piranîya wan, amûrên siruştî ne. Lêbelê kême be jî yên hazir û nûjen jî xuya dibin. Herweha di nav amûrên listikan da xala herî balkêş ew e ku listikên bi ber û keviran dihên listin pir zêde ne. Bi awayekî rêjeyî, ji 70 listikan 21 listik bi ber û keviran dihên listin ku ev teqabulî %30î dike. Ev amar nîşaneyeka qedîmbûna listikên di vê xebatê da ne. Çunkî lêkolerên vî warî û antropolog jî di wê fikrê da ne ku listikên herî qedîm ew in ku bi kevir û kabikan hatine listin (Erol, 2016, r. 9). Ji 70 listikan 12 listik bi amûrên hazir an jî fabrikasyon dihên listin ku ev teqabulî %17an dike, 18 listik jê bi dar û darik, çûv û çûvikan dihên listin ku ev teqabulî %26an dike, 7 listik jê bi tu amûran nayên listin ku ev teqabulî %10an dike. Listikên mayî jî dîsa

3 Gog ji bo ya qedîm hatîye gotin ku ji kingirê dihat çêkirin. Top jî ji bo ya nûjen hatîye gotin ku bi rêya fabrikayan hatîye çêkirin.

bi ax, herî, berf û amûrên wekî wan yên siruştî dihên lîstin ku bi vî şikilî amûrên siruştî di %73yên lîstikan da cih digirin.

Dema ku em li gor nîşan berawirdkirineka amûran bikin, em dê bibînin ku amûrên fabrîkasyon bi nîşê ciwan dest pê dike ku ji 12 lîstikên ku bi amûrên fabrîkasyon dihên lîstin 8an bi nîşê ciwan dest pê kirine ku li gor rêjeya lîstikên ciwanan ev teqabulî %18an dike û 4 jê bi nîşê zarokan dest pê dike ku ev li gorî rêjeya lîstikên zarokan teqabulî %44an dike. Herweha divê em destnîşan bikin ku lîstikên nîşê pîr bi giştî bi amûrên wekî ber, kevir û kêl, ax û herî û goga kingirê ve dihên lîstin.

Çi ji alîyê dîyarkirina makê û çi ji alîyê şêwaz û naveroka lîstinê ve dihê gotin ku zûgotinokên xwemal hene di kurdî da (Keskin, 2019, r. 285). Lê di nav wan lîstikan da ku me berhevkirine, em tenê şahidê 3 zûgotinokan bûn ku di 3 lîstikên cuda da derketin pêşberî me. Yek ji van lîstikan ya bi navê *Pezpezokanê* ye ku tê da gotineka weha derbas dibe ku ev bi awayekî dubarekirî di nav lîstikê da hatîye gotin: “Pezko pezko birazê, dengê şalûl û bilbilan tê.” Dîsa di lîstika *Bêtkobê* da dema ku tîmek çûvikê davêje tîma li hember, ji bo hatina çûvikê dibêjin: “Bêtko bêt bila bêt.” Dîsa di lîstika *Çûvkanê* da ji bo pîvana mesafeyê gotineka dubareyî di nav lîstikê da derbas dibe ku wiha ye: “Pênc, deh, pazdeh, bîst, bîst û pênc serkek.” Lê digel ku me pirsî jî wisa hate bersivandin ku ne di bîra wan da ye an jî ji bîra wan çûye.⁴ Ji van zûgotinokan yek di lîstikên nîşê pîr da derbas dibe, her du zûgotinokên din jî di nav lîstikên nîşê ciwan da ne.

Lîstik ji alîyê herêman ve nêzî hev in, carinan lîstik bi nav û şêwaza lîstina xwe, carinan tenê ji alîyê navê xwe ve û carinan jî ji alîyê şêwaza lîstina xwe ve nêzî hev in. Ji bo ku ev berawirdî bi awayekî şênber çê bibe, em dê her sê cihên berhevkarîyê di nav çarçoveyekê da digel lîstikên ku li wir hatine berhevkirin, nîşan bidin:

4 Cumhur Ölmez (1989) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

Çarçove 1: Dabeşkirina Lîstikan li gor Deveran

Lîstik	Gever/Gundê Hêşetê	Hekarî/Gundê Dizê-Çemê Bedil	Çelê/Gundê Minyanîş-Biyadir-Bêyî
1	Kêlvêlanê	Kêlkanê-Kêlikanê	Kêlvelanê-Kêlanê
2	Topanê-Holanê	Topanê	Gixanê-Holana Gixê
3	Sêberkanê-Nehberkanê	-	-
4	Pezpezokanê-Malma-loş(j)kanê	Maşkanê	Malîşkanê
5	Leyzoka Aşê Mişkan	-	-
6	Xweveşêrkanê	Çavmişkanê-Biranê	Çavmiçiqanê
7	Hindolhop	-	Dareqoz
8	Pêncberkanê	Pêncokanê-Heştêkanê	Dohkanê
9	Pokeman	-	-
10	Lîstikek nav tuneye	-	-
11	Lîstikek nav tuneye	-	-
12	Hêstke	Hêstk	-
13	Bêtkobê	-	-
14	Îpanê	-	-
15	Ebelemece	-	-
16	Pînokyo	-	-
17	Îsim Şehir	-	-
18	Tombala	-	-
19	-	Çelîkanê	-
20	-	Kabanê	-
21	-	Hêkanê	-
22	-	Berkerkanê	-
23	-	Gowanê	Holana Şeqê-Topa Kingirê
24	-	Kibrîtanê	Şixatanê
25	Bîlyanê	Bîlyanê-Qoyanê	Bîlyanê-Bereşanê
26	-	Kerkeranê	Kerqebînkânê
27	-	Torbe	-
28	-	Hêkanê	-
29	-	Lîstikek nav tuneye	-
30	Top	Top	Top
31	-	Lîstikek nav tuneye	-
32	-	Çelik Çomak	Pilêtanê-Tiranê
33	-	Gustîlkanê	Pûçdeve

Lîstik	Gever/Gundê Hêşetê	Hekarî/Gundê Dizê-Çemê Bedil	Çelê/Gundê Minyaniş-Biyadir-Bêyî
34	-	-	Lîstikek nav tune
35	-	-	Bûkbûkanê
36	-	-	Qarê
37	-	-	Kumveşartkanê
38	-	-	Hefsanê
39	-	-	Avreşînkane
40	-	-	Heftberanê
41	-	-	Gulomaçkanê
42	-	-	Çûvkanê
43	-	-	Kêtûcotanê
44	-	-	Qoçanê
Komija Lîstikan	20 ⁵	21 ⁶	23 ⁷

Encam

Hem di pêvajoya berhevkarî û mullaqatan da hem jî piştî nixandîna û analîza keresteyan hin encamên giştî ketin ber destên me. Lê divê em li vir dîyar bikin ku ev encam tenê bi vê xebatê sînordar in; nabin palpişt ji bo giştîya lîstikên zarokan yan jî temamê devera Hekarîyê.

Di navbera nîşan da ya ku dikarî bi awayê herî tekûz lîstikan rave bike û herweha ya ku herî zêde lîstik dihatin bîra wê nîşê ciwan bû ku jixwe ji 77 lîstikan 45 lîstik me ji wê dan hev ku ev jî nîşaneya vê yekê ye. Bi rastî peydakirina zarokan bi taybetî li gundan zehmet bû û herweha di ravekarîyê da zarokan bi xwe zehmetî dikişandin ku ev jî bo xebatê bû dezavantajeka mezin. Wekî din pir kêr lîstik gihîştine nîşê zarokan yan jî zarokan jî nîşên berî xwe girtine ku di paşxaneya vê da bêguman zêdebûna derfetên înternet, televîzyon, bajarîbûn, ragihandin, pêşketina aborîyê û faktorên wekî van eşkere ne. Herweha ev bûye sebep ku lîstikên komî di navbera nîşê zarok da kêr bin û lîstikên bi tena serê xwe zêde bin.

5 Lîstikên bi navê pezpezokanê û malmaloşkanê wekî lîstikekekê hatine hesabandin. Bi vî rengî bi giştî dibe 21 lîstik.

6 Şeş lîstik bi navên cuda di navbera nîşan yan jî kesayetana da hatine dubarekirin yan sêbarekirin. Bi vî rengî bi giştî dibe 29 lîstik.

7 Çar lîstik bi navên cuda hev dubare kirine. Bi vî rengî bi giştî dibe 27 lîstik.

Dema ku lîstikên zarokan yên qedîm, bi nêrîneka çandî-civakî û dîrokî bihên nîrxandin û jihevduketin û berdewamîya di navbera nîfşan da bihê lêkolîn, bêguman xebateka bi vî rengî amarên gelek hêja dane ber destên me ku di beşa tesbîtîkirinê da ev bi berfirehî dixuyin. Ji aliyê jihevduketina nîfşan ve çend encamên bi vî rengî derketin pêş: Lîstikên komî ji berê ber bi îroyê ve kêm bûne. Tecrubeya neqilkirinê yan wergirtina lîstikan guherîye û di navbera nîfşan da pêwendî kêmbûye. Amûrên lîstikan her ku çûye jî yên siruştî veguherîne bo yên fabrikasyonê. Cihên lîstikan jî qadên berfireh yên wekî zomê û ji malê dûr, veguherîne hewşa malê û nava malê. Nemana lîstikên bi zûgotinokan. Ji aliyê berdewamîyê ve hin lîstik hene (bi taybetî du heb: malmaloşkanê û kêlvêlanê) ku di her sê nîfşan da jî dixuyin, hê jî kevîr û ber wekî amûrê dihên bikaranîn, herçiqas hin lîstik nav û formatên wan guherîbin jî bi awayên nûjen berdewam in.

Helbet ya ku guherîye, ne tenê lîstik û awayê lîstina wan e; bêguman mefhûma zarokatîyê û nêrîna li cîhanê û cîhana kurdan bi xwe jî guherîne.

Çavkanî

- Berg, B. L. (2009). *Qualitative research methods for the social sciences*, Boston: Allyn & Bacon.
- Devries, R. and Kamii, R. (1975). *Why group games? A Piagetian perspective*, Pennsylvania: Publications Office, I.C.B.D., College-Mt Education; University of Illinibis.
- Erol, B. (2016). Lîstikên herêman yên ji herêma Êlih û Mêrdînê, Projeya lîsansa bilind a bêtez a Zanîngeha Mardin Artukuluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî, Mêrdîn.
- Keskin, N. (2019). *Folklor û edebîyata gelêrî*, İstanbul: Avesta.
- Nicolopoulou, A. (2004). "Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve sonrası", Çev. (M. T. Bağlı), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, cilt: 37, sayı: 2, ss. 137-169.
- Piaget, J. (1962). *Play, dreams and imitation in childhood*, Trns. (C. Gattegno and F. M. Hodgson), London: William Heinemann Ltd.
- Rousseau, J. J. (2011). *Emile ya da çocuk eğitimi üzerine*, Çev. (M. Baştürk ve Y. Kızılcım), Ankara: Kilit Yayınları.
- Smith, P. K. (2010). *Children and play*, West Sussex: Wiley-Blackwell A John Willey & Sons Ltd. Publication.
- Sulistyaningtyas, R. E. & Fauziah, P. Y. (2018). The implementation of traditional games for early childhood education, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, volume 326, pp. 431-435.
- Vygotsky, L. S. (2016). Play and its role in the mental development of the child, Trns. (N. Veresov and M. Barrs), *International Research in Early Childhood Education*, Vol. 7, No. 2, pp. 3-25.
- Yavuzer, H. (2012). *Doğum öncesinden ergenlik sonuna çocuk psikolojisi*, 34. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çavkanîyên Devkî

Düzen, M. (55 salî/jin) 28.02.2020. Gundê Hêşetê, Herêma Navdoskiya, Eşîra Doskî Gever.

Düzen, S. (60 salî/mêr) 28.02.2020. Gundê Hêşetê, Herêma Navdoskiya, Eşîra Doskî Gever.

Bernas, Î. (30 salî/mêr) 18.02.2020. Gundê Hêşetê, Herêma Navdoskiya, Eşîra Doskî Gever.

Bernas, E. (28 salî/jin) 18.02.2020. Gundê Hêşetê, Herêma Navdoskiya, Eşîra Doskî Gever.

Düzen, G. (9 salî/jin) 28.02.2020. Gundê Hêşetê, Herêma Navdoskiya, Eşîra Doskî Gever.

Düzen, H. (11 salî/jin) 28.02.2020. Gundê Hêşetê, Herêma Navdoskiya, Eşîra Doskî Gever.

Eser, Ş. (70 salî/jin) 18.02.2020. Gundê Dizê an jî Çemê Bedil, Li Ser Rêya Çelê, Eşîra Pinyanişî, Hekkarî/Navend.

76 | Eser, E. (52 salî/mêr) 18.02.2020. Gundê Dizê an jî Çemê Bedil, Li Ser Rêya Çelê, Eşîra Pinyanişî, Hekkarî/Navend.

Eser, Ü. (31 salî/mêr) 18.02.2020. Gundê Dizê an jî Çemê Bedil, Li Ser Rêya Çelê, Eşîra Pinyanişî, Hekkarî/Navend.

Eser, F. (34 salî/jin) 18.02.2020. Gundê Dizê an jî Çemê Bedil, Li Ser Rêya Çelê, Eşîra Pinyanişî, Hekkarî/Navend.

Eser, M. (44 salî/jin) 18.02.2020. Gundê Dizê an jî Çemê Bedil, Li Ser Rêya Çelê, Eşîra Pinyanişî, Hekkarî/Navend.

Eser, N. (47 salî/jin) 18.02.2020. Gundê Dizê an jî Çemê Bedil, Li Ser Rêya Çelê, Eşîra Pinyanişî, Hekkarî/Navend.

Eser, R. (10 salî/jin) 18.02.2020. Gundê Dizê an jî Çemê Bedil, Li Ser Rêya Çelê, Eşîra Pinyanişî, Hekkarî/Navend.

Eser, B. (11 salî/mêr) 18.02.2020. Gundê Dizê an jî Çemê Bedil, Li Ser Rêya Çelê, Eşîra Pinyanişî, Hekkarî/Navend.

Eser, M. M. (14 salî/mêr) 18.02.2020. Gundê Dizê an jî Çemê Bedil, Li Ser Rêya

Çelê, Eşîra Pinyanişî, Hekkarî/Navend.

Ölmez, F. (50 salî/jin) 01.03.2020. Gundê Minyanişê, Mintîqa Qeşûrîyan û Şîva Lîzanê, Eşîra Ertoşî, Çelê.

Ölmez, C. (31 salî/mêr) 01.03.2020. Gundê Minyanişê, Mintîqa Qeşûrîyan û Şîva Lîzanê, Eşîra Ertoşî, Çelê.

Ölmez, H. (28 salî/mêr) 01.03.2020. Gundê Minyanişê, Mintîqa Qeşûrîyan û Şîva Lîzanê, Eşîra Ertoşî, Çelê.

Ölmez, H. (25 salî/mêr) 01.03.2020. Gundê Minyanişê, Mintîqa Qeşûrîyan û Şîva Lîzanê, Eşîra Ertoşî, Çelê.

Özer, E. (60 salî/mêr) 01.03.2020, Gundê Bêyî, Mintîqa Çelê, Eşîra Bêyî/Pinyanişî, Çelê.

Kanat, A. (55 salî/jin) 01.03.2020, Gundê Bîyadir, Mintîqa Binya Çelê, Eşîra Bîyadirî, Çelê.

Pêvek: Lîstikên Berhevkirî

1. Gever⁸

1.1. Kal û Pîr⁹

Emi li Gundê Hêşetê Hacîyan, mehela me jî Hêşetê digotinê, vêca em çûyne zomê hingê. Hingê îş tunebû, me pez hebûn heywan hebûn. Em çûne zomê me keyf dikir. Çûne be kevîyan avê tezir, Zomên me jî digotinê Kepirê û Sorînkê. Êk ya biharê bû, êk jî ya payîzê bû.

1. Kêlvêlanê (Komî, Li zomê; derve, ber)¹⁰

Vêca em biçûk xir dibûn lal yek. Me kêlvêlanê dikir. Navê wî kêlvêlanê bû. Berekî dana, ber dihavêtinê. Ber tavêtine herçî berê xwe, berek havêtiba lédaba nêzîkî 20 metra dûr didana. Heke berek lê daba dibêjine wê kêlvêlanê ew oyinek bû. Herçî yê ew ber xistiba ewî qezenç dikir.¹¹

2. Topanê/Holanê (Komî, li derekî fireh, topanêya ji kingirê)

Piştî hingî jî topanê hebû. Ewa dîtir bû çî bû navê wî holanê. Holanê topeke ji kingirê çê dikirin ho. Vêca neh deh xir dibûn biçûk. Êk dên rexa ziviriba hey la baba hey la baba. Heçî yê ku topek li yê dî daba ew keft, ji nav derdiket. Heke top wernegirtiba jî ew ji nav derdikeft. Heta ma yek wisa mudeyek topanê dileyîstin.¹²

3. Sêberkanê (Komî, wextê germ li derve, wextê sar li malê, ber û di nav malê da kaxez)

Sêberkanê jî me dikir, me ber danand sê ber. Sê xîç danand sê berkanê. Em dileyistin li ser berekê. Ew jî digotinê sêberkanê. Vêca herçî yê ku her sê berên xwe kiribana qamekê, kiribana rêz. Ew ji yê dî dibir. Li ser beran çê dikirin, kaxiz hêj tune bûn. Li ser beran. Me berê hilû hebûn. Diçûne ser beran, pê berekî wiho çirt dikirin. Ber jî êkê berê spî anîbana êkê yê reş. Heke li mal ba zivistan ba, em pê germokan û beqilkan dileyîstin. Se kaxezê me hingî çê dikir. Gava me dikire rêz êk ya te dixwar. Heta me xelas dikirin yek a yek.¹³

8 Herêma Navdoskîya

9 Miyeser Düzen, 55 salî + Silhedîn Düzen, 60 salî = Bi giştî 58 sal. Gundê Hêşetê, Zoma Kepirê, Sorînkê, Kanîsorê, Eşîra Doskîya.

10 Agahîyên di nav kevanekan da bi rêzê li gorî van hatine dayîn: Lîstik “bi çend kesî”, “li ku” û “bi çî” tê lîstin?

11 Silhedîn Düzen, (1960) Mulaqat (28.02.2020), Gever/Yüksekova.

12 Silhedîn Düzen, (1960) Mulaqat (28.02.2020), Gever/Yüksekova.

13 Silhedîn Düzen, (1960) Mulaqat (28.02.2020), Gever/Yüksekova.

4. Nehberkanê (Komî, wextê germ li derve, wextê sar li malê, ber û di nav malê da kaxez)

Neh ber danand her yekê. Ew jî dehe jê xwariba, xwariba heta heçî dimane du sê ew jî yêd dî dibirin. Sêberkanê sê rêz bûn, ev jî neh rêz bûn. Li ser beran çê dikirin, kaxiz hêj tune bûn. Li ser beran. Me berêt hilû hebûn. Diçûne ser beran, pê berekî wiho çirt dikirin. Ber jî êkê berêt spî anîbana êkê yê reş. Heke li mal ba zivistan ba, em pê germokan û beqilkan dileyîstin. Se kaxezê me hingî çê dikir. Gava me dikire rêz êk ya te dixwar. Heta me xelas dikirin yek a yek.¹⁴

5. Pezpezokanê (Komî, li zomê li derve, dîzik û amanên texlîdî)

Em dê çûbana. Me dê dîzkekî axê dê biribana zozanan team tê da çê dikirin. Mey dê ji dêt û babê xwe dizîba ji deyka xwe. Me dê biriba ciheki. Rizqekê me dê bo xwe çê kiriba. Vêca wextê me digotê bo xwe înin leyzoka xwe ken, şeş heft kiçke dê çûban xwee razînine erdê ya dî dê çar rexa da êt û çît, destê xwe lêk det û bêjît: “Pezko pezko birazê dengê şalûl û bilbilan tê.” Qiyasê nîv saetê em dê bo xwe bi wî rengî leyzin. Wextî îja ewê pê ve mane, wan azma wan dikir. Ya dîtir dê xwe li wî dîzkê det, dê betin cihekî nav qilîmokekê veşêrtewe. Wextî îcar heta nîv satekî diçû, dê destê xwe lêk bide, dê bêjîtê rabin da kanê ew dîzke kê birîye. Min hûn danabûn ber, hûn şivanê wî bûn. Hewe ku lê kirîye. Hela dê rabîte wî erdê ho ên dê ho çin, nabînin ka li kêrê ye. Piştî hingê ya dî dê bêjîtê werin werin wele dîzka we ye hatîye vê deke. Hûn ber çi rawestabûn. Hûn be nebûn. Çavê hewe lê nebûye. Dê înin dane wê derê. Paş hingê wê teamê bo xwe birin çê kirin, dê ben se helankan se beran. Hinde şikêrkê berêt tenik dê înin tê lişkên beran. Dê wê teamê pê xwen. Dê rabin êdî bo xwe gerîn. Dê her ji we çite mala xwe. Dê çê lalê dayka xwe.¹⁵

79

6. Malmaloşkanê (Komî, li derve, Ber, Ax, Gil)

Ya dîtir jî em kiçik dê raban, çûba derve bo xwe xanîorkê axê çê kiriban. Yê ji berkê hûrik çêkiriban. Me dê bo qesta, bo tirane ba bo xwe em dileyîstin. Piçûkati bî, me çi nezanî. Dê bo xwe rûnine xwarê li ba wan berkan malan çêken, dê xanîorkan çê ken, dê ewadîyan çê ken. Hey yek ji me dê çît, tiştêkî dê înit bo xwe tê da leyîzîn heta êvare. Dê bo xwe wan şol û rizqî çê ken. Kuçkê axê çê ken. Çaydankê axê, lîstikê axê, qûşanê axê çê ken. Me rizq bo xwe lalê da çê dikir.

14 Silhedîn Düzen, (1960) Mulaqat (28.02.2020), Geve/Yüksekova.

15 Mîyeser Düzen, (1965) Mulaqat (28.02.2020), Geve/Yüksekova.

Me rizqêt xwe dikire tê da. Hemû têk da dibû ax, gilîş, milîş. Belê me hinde hejar tînan dixwar. Tirane bûn, leyzok bûn, bo xwe dileyîstin heta êvarê me rojêt xwe pê derbas dikir.¹⁶

7. Leyzoka Aşê Mişkan (Komî, li derve, bend û ax û av arê xeyalî)

Ya dî jî me tîna bendik. Bendik dikirine sê parçe, li se tilyêt xwe digerland, dibûne çar parçe. Me tîna bendik çê dikirin. Duyan tîna av dibir. Yekî jî ax lê dikir. Ya dî jî ar ji be radikir. Ew jî arê me bû, keyzoka me bû. Me ew dizanî. Me çi fam nediki. Me ew fam diki. Me bo xwe şolêt wê rengê dikirin.¹⁷

1.2. Xort û Ciwan¹⁸

1. Malmalojkanê (Komî, li derve û hindurê malê, ax, herî, aman û firaqên çêkirî, bebik)

Min û dotmama xwe me herî zêde malmalojkanê dilîst. Te dît dibêjin “evcilik” bi tirkî. Me ji herîyê bebek çê dikirin. Me ji wan aman yanî firaq çê dikirin, kevçî bêje hema çi tişt, beroş bêje, her tişt me çê dikir. Me ji keviran xanî çê dikirin. Pire çê dikirin. Wisa me gundek çê dikir, derdora gund digirt. Em diçûn cîranîya hevdu, wisa ji patên piçûk ên berê kirasên diriyayî, dayka me ji bo bebekê cil dida. Me li hewşa malê li ber derîyê malê dilîst. Ji ber ku em bi herîyê dilîstin, em ne li malê bûn. Wextê em li hindur jî dilîstin, me darekê, me dar wek bebekekê bi kar tîna. An jî kevirên piçûk me wek amûran bi kar tîna. Ez niha dibînim pêlîstokên zarokan hene, me ew hemû bo xwe çê dikirin. Mesela me kaxizê şekiran li derdora gund peyda dikirin, me kevir dixist hindurê wan, me wisa digirt û me digot ev, şekirêt zilaman in, ev, yêt biçûkan in.¹⁹

2. Xweşêrkanê (Komî, li derve, paç û cihêkî ku meriv çavên xwe lê bigire)

Herî kê mî bi du kesî tê lîstin. Yek xanîyek dibe, kevirê dibe, darek dibe, çavê xwe digire û yan jî bi paçekê çavên xwe digire û piştî ku me çavê xwe digirt, me straneke digot lê stran nayê bîra min an jî heya 10ê dihejmêre û yê din jî di wê navberê da xwe diveşêrin. Dema heya dehê hejmart çavê xwe vedike û li yê din digere divê gava mirov yê xwe veşartî dibîne berîya ku ew bîn li cîhê ku mirov çavên xwe lê girtî biçe wî bigire yanê deste bide wî kesî û bêje min sofî tu şewitî

16 Mîyese Dûzen, (1965) Mulaqat (28.02.2020), Geve/Yûksekova.

17 Mîyese Dûzen, (1965) Mulaqat (28.02.2020), Geve/Yûksekova.

18 Eyşe Bernas, 28 salî + Îmad Bernas, 30 salî = Bi giştî 29 salî, Gundê Hêşetê.

19 Eyşe Bernas, (1992) Mulaqat (18.02.2020), Geve/Yûksekova.

û ew yek heya ku mirov hemûyan peyde dike didome. Eger yek tenê jî bê cîhê ku mirov çavê xwe lê girtî, wê çaxê kesê ku çavê xwe girtîye disoje û lîstik diqede û ew kes mecbûr e dîsa çavê xwe bigire. Heke kes neyê an nekare bê wî cîhî, ew kesê ku çavên xwe girtî bi ser dikeve.²⁰

3. Hindilhop (du kesî an komî, li derve, koç, kevir, garîte)

Her kes vê lîstikê dizane. Li cem me navê cuda ye. Koçekê danî erdekî dûz û garîteyek danî ser. Yek diçe ser wî alî, yek diçe ser wî alî xwe dihejandin. Parqên me tune bûn. Me bi xwe çê dikirin. Herî kêr bi du kesa ra tê lîstin. Heke koç tune bin jî kevirên mezin hene. Cihekî dûz heba, têra me hebû da ku em bikevin tiştek bi me neyê.²¹

4. Pêncberkanê (du kesî, li nav malê, kevirên biçûk)

Me wisa destê xwe danî erdê. Bi pênc kevirên biçûk dihatin lîstin. Min bi dêya xwe ra dilîst. Me wisa keviran dihavêt jor û piştê destê xwe vedikir û dikeftin ser. Wisa hew wisa yek jê digirt û paşê destê xwe dinê wekî pirê çê dikir, danî erdê destê çepê û destê rastê hemû me di bin pirê ra derbas dikirin heya ewdî. Bi du kesa dihat lîstin. Dema te kevir havêtin erdê. Yek ewê ku li hemberê te ye, kevirê jê digire, dibijêre û dibêje dema ku tu wan kevirên dî ji pirê davêjî alîyê din, divê ev kevirê hîç neleqe. Heger tu wî kevirî bileqînî tu ew (dişewitî) dibî û yê din îcar davêje. Her wisa. Keç û kur ferq nedikirin. Her kesî dilîst. Mezinan, biçûkan. Ez jî dayîka xwe hîn bûm. Di nav malê da dihat lîstin.²²

5. ?²³ (Komî, li derve, paçikek)

Lîstikek hebû. Em li mektebê dilîstin. Em kiç û kur hemû dirûniştin wekî çerxekê. Yek li pişt me digerîya. Paçekî di destî da bû. Navê wî çî bû ez nizanîm. Em li mektebê hîn bûn.²⁴

6. Pokeman (Komî, li derve û hundir, pokeman)

Pokemanên xwe didanîn ser êk. Yekî lê didan. Heke alîyê wê guherîba, qezenc dikir. Cih ferq nedikir.²⁵

20 Eyşe Bernas, (1992) Mulaqat (18.02.2020), Gever/Yüksekova.

21 Eyşe Bernas, (1992) Mulaqat (18.02.2020), Gever/Yüksekova.

22 Eyşe Bernas, (1992) Mulaqat (18.02.2020), Gever/Yüksekova.

23 Nav bi tirkî ye. Wekî “Tavşan kaç, tazı tut (Kêvrûşk bibeze, tajî bigire).” tê binavkirin.

24 Eyşe Bernas, (1992) Mulaqat (18.02.2020), Gever/Yüksekova.

25 Eyşe Bernas, (1992) Mulaqat (18.02.2020), Gever/Yüksekova.

7. ? (Komî, li hundir)

Li malê me pêt xwe didanîn ba hev. Me stranekî digot. Paşê me pîyê xwe wisa dikişand. Her wisa dibû, pîyê xwe dikişand dikişand heya ku hemû diguherîn. Pîyê herî dawî yê kî bimaya, lêxistin dixwar. Lê ez nizanim me çi stran digot û navê wê nayê bîra min. Bi taybet şevê me dilîst. Zivistanan. Ji du kesî zêdetir be divê. Sînorê kesan tune ye.²⁶

8. Hêstke (Komî, li derve, şîrît, werîs, textên muxkem)

Te dî şîrût be, werîs be çi be, bi darekî bilind ve dikin ya. Û tu li ser disekî nî û wîya dihejînin. Li ba me dizanî ew çawa bû? Darekî datanîn an jî em bêjin texteyek. Yekî ama saxlem ba, dikariba wisa sê kes, şeş kesa, pênc kesa filan ragire. Wisa dîsa ew bi dareke bilind ve dikirin, bi şîrûtan, bi ewê wek salingaçên parkan zexm dikirin. Ev dizanî çawa bû. Sê diçûn ser alîyekê, sê diçûn alîyê din. Mesela dema yê alîyekî xwe diçemandin, yê din bi alîyekî din ve bilind dikirin zanî. Wisa yanî ev ji ber û paşkî ve nedîçû, bi alîyê çepê ve rastê ve mesela dihat diçû. Ew “Lûna Park²⁷” an da “Gondol²⁸” hene. Te dî ew gondol bilind dibe û tê alîyê din wisa bilind dibe. Weku wê bû.²⁹

9. Bêtkobê (Komî, li derve, kevir û dar û darik)

Du ber danîn ber hev. Piçekî bilind mîna kuçik çê dikir. Lê kuçik, ew kevirê paşîyê nedidanîn. Darek jî te didanî ser wan her du keviran. Darekî em bêjin qasê du bihostan dirêj an jî wê çaxê êdî çi bi dest ketibe. Her yekî jî darekî dirêj em bêjin qasî metreyekî, yanî li gor wî zarokê karibe darê hilgire, belkî mètre niv jî dikare çê be. Wisa dirêj hebûn. Pênc kes an şeş kes dikaribû bileyzin. Bêtkobê tiştêkî wisa bû. Te ew darik datinî ser wan keviran, yê li pişt wan ewê sekinîye, darikê xwe yê yekmêtroyî dixist bin ewê. Dema digot: “bêtkobê”, kesên li hember wî amade ban, ew dar bilind dikir diavêt. Kî darê xwe yê destê xwe da, li darê ku wî bilindkirî, avîtiba alîyê dîtir da, li wî darikê bixista, ewi qazanc dikir.³⁰

26 Eyşe Bernas, (1992) Mulaqat (18.02.2020), Gever/Yüksekova.

27 Warê lîstikê li bajaran ku bi taybetî li parkan tèn sazîkirin û cure cure lîstik lê tèn lîstin.

28 Cureyeke lîstikê û navê amûra wê lîstikê li Lûna Parkan.

29 Îmad Bernas, (1990) Mulaqat (18.02.2020), Gever/Yüksekova.

30 Îmad Bernas, (1990) Mulaqat (18.02.2020), Gever/Yüksekova.

1.3. Zarok³¹

1. Îpanê (Komî, li derve, bend an jî şirît)

Îpanê; êkê rexekî digirît, êkê jî rexeka dî girt. Ez ê çime ortê. Heko îp hat, em dê hilavêjin.³²

2. Ebelemece (Komî, li derve)

Em dê heka em dê destê xwe kene êkê ew dê ebe bît, heko me nekîrê em careka dî leyzin.³³

3. Pînokyo (Rave nekîr, lê îhtîmal ew e ku ji ber berhema “Pînokyo” îlham wergirtîye)³⁴

4. Isim Şehir (Komî, li hundir, kaxez û pêûs)

Em isim, şehir, heywan, eşya, meslek dinivîsin. Wesa jî herfekê den. Ew herfe jî kelîmayek dibêjît. Kelîmayê em herfa wî seçmîş diken û wisa dibîtin.³⁵

5. Tombala (Komî, li derve û hundur, kaxez û pêûs)

Em çar kaxezan navê xwe dinivîsin, heke me çar kiras toplamîş kirin, me xir kirin, dê kene tombala. Tombala jî husa ye.³⁶

2. Navenda Hekarîyê³⁷

2.1. Kal û Pîr³⁸

Me penîr çê dikir. Me penîrkêt biçûk. Oynacaq bû tiştê we bû.³⁹ Me maşkanê dikir.

1. Maşkanê (Komî, li derve û hundir, dar û bebik)

Me maşkanê dikir, me ji xwe bûk çê dikir, bûkê dara, me digot eva me da kurê birê, eva da keça birê. Eve nizam kiça min e. Eve nizam keça kî ye. Em hevalêt êk bûn. Arqadaş bûn. Şeş heft pêk ve bûn. Dotmamêt êk bûn, mirofêt êk bûn, aîlek bûn.⁴⁰

31 Gulşim Düzen, 9 salî + Hîlal Düzen, 11 salî: Bi giştî 10 salî, Gundê Hêşetê.

32 Gülsüm Düzen, (2011) Mulaqat (28.02.2020), Geve/Yüksekova.

33 Gülsüm Düzen, (2011) Mulaqat (28.02.2020), Geve/Yüksekova.

34 Hîlal Düzen, (2009) Mulaqat (28.02.2020), Geve/Yüksekova.

35 Hîlal Düzen, (2009) Mulaqat (28.02.2020), Geve/Yüksekova.

36 Hîlal Düzen, (2009) Mulaqat (28.02.2020), Geve/Yüksekova.

37 Gundê Dizê an jî Çemê Bedil, Li Ser Rêya Çelê, Pinyanişî.

38 Şükriye Eser, 70 salî + Enver Eser 52 salî: Bi giştî 61 sal.

39 Herweha hat diyarkirin ku bi berfê jî dilistin. Bes qala navê listikek nehat kirin di vî warî da.

40 Şükriye Eser, (1950) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

2. Çelîkanê (Komî, li derve, darik)

Çelîkanê, darkêt du bûn, yêt Stenbolî bûn. Me têxiste êk û du.⁴¹

3. Kabanê (Komî, li derve, kabik)

Me kabanê jî dikir. Kabkêt pezi. Me dihavêt yek û du dida.⁴²

4. Hêkanê (Komî, li hundur û derve, hêk)

Me hêkanê dikir. Ka dê hêka kê ê şikêt. Me ji êk û du standin. Me neh deh mirovan, hema aîle, têk ve kom bûn ser banî, me xwe leyîst.⁴³

5. Hêstk (Komî, li derve, garîte, werîs û dar)

Me hêstk ji xwe ra çê dikirin. Salincaq bûn çî bûn. Hêstk bûn. Mamê mi bo me çê dikir. Me xwe lê didan.

6. Topanê (Tenê nav hat gotin)⁴⁴

7. Kêlkanê (Tenê nav hat gotin)⁴⁵

8. Berkerkanê (Komî, li derve, Kevir)

Me berê, zemanê berê, ez biçûk bûm. Me li zomê berkerkanê dilîst. Yanî berkerkanê çî bû. Şeve me berek dibir, kel dikir, berekî biçûk. Me dibir tavêt. Em pênc pênc, şeş şeş digel êk dileyîstîn. Em dibezîn, kîjkî berê ew dîtiba, bê mena ew i hevalê xwe pişt dikir, jor da tînande bini.⁴⁶

9. Gowanê (Komî, li derve û hewşa pezan, top⁴⁷ û dar û kevir)

Me berê biçûkanîyê dîsa me gowanê dileyîst. Me bo xwe topek tînanand, yanî top kinzir bû, pate bû. Me tîna bi şûjinê ve, bena ve, me dişidandin. Em diçûn be tenîştê kîna digotê nav hewşê, yanî hewş, cihê pezi bû. Cihê ewê dî bû. Me tayek û dari bo xwe tînanand. Ew dari, top û gowa piçûk bilind dikir hevalê te. Kesekî din lê dida. Hindî ku tavêt ba, hêj top li hewa, divêt tu bezî ba. Serê jorê, yanî ku 20 metra, 10 metra jo ve digotê kêlkek dana wê derê. Tu gehîştiba kêlke, eve te oyin qazanc dikir. Hêj top hewa, tu negehiştabayê, eve te oyin berze dikir. Tabî du du, sê sê, çar çar, pênc pênc, em digel êk dileyîstin.⁴⁸

41 Şükriye Eser, (1950) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

42 Şükriye Eser, (1950) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

43 Şükriye Eser, (1950) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

44 Şükriye Eser, (1950) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

45 Şükriye Eser, (1950) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

46 Enver Eser, (1968) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

47 Ev top ji alîyê listikvanan ve ji kinzir û pate û benikan ve dihat çêkirin.

48 Enver Eser, (1968) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

2.2. Xort û Ciwan⁴⁹

1. Kêlikanê (Komî, Li derve, kevir)

Bi qasî ku tê bîra min em şeş kes dilîstin. Sê heb li alîyekî, sê heb jî li alîyekî bûn. Me kêlik wisa danand ser hev, îcar grûba ewil mesela keviyek diavêt. Eger ku kêlik xistibana wan qazanç dikir. Yê dî jî her wisa diavêtin. Wekî bowlinga modern e.⁵⁰

2. Çavmişkanê (Komî, li derve)

Ev, sînorê kesan tune bû, çend zarok hebana, pê dilîstin. Wekî saklambaça tirkî bû.⁵¹

3. Kibrîtanê (Komî, li derve û li hundir, kaxezên kibrîtan)

Em bi kaxeza dilîstin, ew kaxezên ku qalikên kibrîtan hene, her yekê şikleki wan heye. Em bi wan dileyîstin. Herî kê du kes dilîstin. Eger ku rengê wan bihatibana, du reng li ser hev eyni bana, yê ku heman kaxezî danîba qazanç dikir.⁵²

4. Bilyanê (Komî, li derve, erd û xar ango bilye)

Me bi mîsketan, yanî bilye. Welle me çaw çê dikirin. Pênc heb korik me çê dikirin. Em bi wan dilîstin. Yanî çend kes ban qebûl dibûn. Bi sê çar kesî çê dibûn.⁵³

5. Kerkeranê (Komî, li derve)

Exleb em li mektebê dileyîstin. Yek wiha diçewîya; stuyê xwe ber bi erdî diçewand. Yekî jî xwe ser da davêt. Wisa rêz dibûn çend heba. Wextê ku ew ê binî ketiba, ewna qeyb dikir. Wan her duya qeyb dikir jê derdiketin. Ev tiştêkî hebki giran bû. Yanî meriv pê diêşîya. Çunkî yên ku qeyb dikirin, yên qazançkirî heşa wek keran li ser piştê xwe hebki digerand.⁵⁴

6. Torbe (Komî, li derve, torbe)

Eydên resmî yên mekteba me hin lîstikên nû dilîstin. Mesela me çî dikir em diketin torba da. Mesela carinan 20 kes, carinan 10 kes wisa rêz dibûn. Em bêjin

49 Ümit Eser, 31 salî + Ferîde Eser, 34 salî + Muzeyyen Eser, 44 salî + Nazîfe Eser, 47 salî: Bi giştî 39 sal.

50 Ümit Eser, (1989) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

51 Ümit Eser, (1989) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

52 Ümit Eser, (1989) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

53 Ümit Eser, (1989) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

54 Ümit Eser, (1989) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

20 metra, 30 metra diçûn, bi torbe dixistin pê xwe. Kî pêşî gihiştiba alîyê dinê, ewî qazanç dikir.⁵⁵

7. Hêkanê (Komî, li derve, kevçî û hêk)

Me hêk tixiste nava kevçî û poçika kevçî tixiste devê xwe. Lazim e ew hêk neşkestiba heta kî zû gihiştiba alîyê dinê dîsa ewî qazanç dikir. Ev jî lîstika mektebê bû.⁵⁶

8. Heştêkanê an jî Pêncokanê (Komî, li hundir, kevir)

Ferîde Eser: Me pênc ber tînanandin, em du gel êk dileyîstîn.⁵⁷

Nazîfe Eser: Bo xwe heştikanê dileyîstîn. Pêncokanê dibêjinê. Wi zemanê digotinê pêncokanê. Em du du dilehîstîn, sê sê dilehîstîn. Me pênc ber tînanandin, pê yê biçûk û xweşikoy. Em gele jî lê digerîyan heta me peyda dikirin. Em bi xwe bi wa ve dileyîstîn. Heçî yê ku pênc diketin ser destê wan, ew jê derdiketîn. Ji oyinê me derdêxist. Herçî çar ketibana ser dirust bû û dilehîstîn.⁵⁸

9. ? (Bi serê xwe an jî komî, li derve, kevir û bend)

Hin caran me ber dîtin, ew ber kun bûn. Ew ber me bend tê hilkeşan. Me dûv xwe da digêrandin. Ew jî oyinekî me bû.⁵⁹

10. Çelîkanê (Komî, li derve, dar û darik)

Çelîkanê çawa dilehîzin? Her êkê dar destê me da bûn. Darêt wehe dirêj. Çûbûq destê me da bûn. Darêt jê piçûk me dihavêtin ka dê wan daran divêt mirov bigirîtin. Heçî ew dar li erdê neda, ew pitirê qazanc dikir.⁶⁰

11. Qoyanê (Komî, li derve, bîlye û gûz û kevir)

Pênc qoyû hebûn. Êk nîvekê da bû. Çar jî rexa da bûn. Ew qoyû vêca me ewdî, heke bîlye heban, me bîlye ve dihavêt. Heke bîlye neban, gûz. Heke gûz neban jî ber dihavêtê. Em dûmahîyê divêt çûbana ya nîvekê da. Heke berê biçûya ya nîvekê da, ya nîvekê digotnê “zehîr”. Ew ewdî dibû. Wê oyinê qaybetmîş dikir.⁶¹

55 Ümit Eser, (1989) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

56 Ümit Eser, (1989) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

57 Ferîde Eser, (1986) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

58 Nazîfe Eser, (1973) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

59 Ferîde Eser, (1986) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

60 Ferîde Eser, (1986) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

61 Ferîde Eser, (1986) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

12. Top (Tenê nav hat gotin)

Me top dileyîst.⁶²

13. ? (Komî; keç û kur digel hev, li derve, ax û av û darik û hevîrê nan)

Bo xwe axê ve tenûr çê dikir. Tenûrê biçûk. Me tenûr kur çê dikir. Me tîna kura xwa hevîr dikir û çê dikir. Hinde qiç miçkêt dara tê dikinê, tenûra me soh dibî. Me tîna hevîr çê dikir. Nan bo xwe pê ve dipat. Xêtkêt biçûk me çê dikirin pê ve. We xweş çê dibî, hema hinde. Em pênc şeşek bîn, îca sê çar kur bîn, kiç bîn. Me kur rê dikirine axê, me digotê: “Herin axê bînin.” Me kiç jî hinde rê dikirine avê. Av tînan, ax tînan. Me hevîrê xwe çê dikir yê axê. Me tenûya xwe çê dikir. Piştî hingav tenûra xwe me hinde dar dikirine. Me diqeland.⁶³

14. ? (Komî an jî bi serê xwe, li derve û hundir, darik û ta)

Piştê hîngi me hinde dar tînanandin, spî dikirin. Bo xwe dikirine şîşkê falîna. Me falîna ser çê dikir. Me gore ser çê dikir.⁶⁴

15. Çelîk Çomak (Komî, li derve, dar û darik)

Ew jî dar tînan. Cihekî piçûk bo xwe me dikola axê ve. Me darkêt dana ser. Me darekî dirêj tîna. Me li wi da. Heçî yê ku qazanc kiriba, ew dibû bîrîncî. Yê ne qazanc kiriba, eynî me ji oyinê derdêxist.⁶⁵

16. Top (Komî, li derve û hûndur, top; pate, şûjin û ben)

Top dilehîstîn. Topê pate me bo xwe çê dikirin. Em bo xwe pê ve dilehîstîn. Me kincirê tînan, gore tînan. Me bo xwe pêk ve bi şûjinê ve dirûn beni ve. Bendi bi şûjinê ve dikir me pê dirûn. Bo xwe pê ve dilehîstîn.⁶⁶

2.3. Zarok⁶⁷

1. Gustîlkanê (Komî, li hundur, gustîlk û mînderek)

Berê tê gustîlkekê hînî. Sê çar kîşî dê hêt. Paşê dê gustîlkekê înin. Dê mînderekê înin. Ser pêt xwe danin. Dê êk gustîlkê (saqlam...) kete nav destê xwe da. Paşê hekê piçe dî jî dizivîrînit. Yê dî jî dibînit. Dibêjnê kîjkê bide. Paşê ye dî kî

62 Ferîde Eser, (1986) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

63 Muzeyyen Eser, (1976) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

64 Muzeyyen Eser, (1976) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

65 Nazîfe Eser, (1973) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

66 Nazîfe Eser, (1973) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

67 Rumeysa Eser, 10 salî + Berat Eser, 11 salî + M. Mîrza Eser, 14 salî: Bi giştî 12 sal.

bînit, ew ê kîşkê bide ku bînit, dê ewe qazanc bike. Ez gel xwişka xwe dileyîzim. Gel hevalêt xwe.⁶⁸

2. Biranê (Komî, li derve, qupik)

Em qupekî daynin cihekî. Hewe çen mihov hebin, hûn şên leyzîn. Ez dê hêm, çavêt xwe girim lalê qupikê heta dehê, heta bîstê e dê saymîş kem. Çend mihov hebin. Paşê ez dê lal qupikê beklemîş kem. Çime hekê hebîtin dê (bi)bînim. Hekê ew destê xwe bê êkê lê da, dê ew qazanc ket. Heke min destê xwe berî êkê li qupikê da, min ew dîtîye. Heke ez hemi mihovan (bi)bînim, ez dê qazanc kem. Hekê ew lê det, ew dê qazanc ken.⁶⁹

3. Çavmişkanê (Komî, li derve)

Hewe çend bivêtin. Yanê çen mihov lal hewe bin, ew ê çavê xwe diniqîtin, hin tihejmêritin. Hekê gele huwe hebin, dê kene deh, hemû fekê deh hejmêrin. Heke ew ê çevê xwe niqa, hemi kes dît, hekê destê xwe li dîwa(r) da, herhangî derekê da, ew hemi kesekî dît bît, ew ji binî derdikevît. Heke hemi kes nedîdibît, êk çû bît ew derka çavê xwe niqîti da destê xwe lê bidetin, ew eynî çavê xwe diniqîtin.⁷⁰

4. Kêlikanê (Komî, li derve, kevir û kêlik)

Kêlka ve mihov dileyîzin. Hekê rexekê du lib hebin, rexê dî jî dê du lib hebin. Du mihov hebin, dê du kêlkan daynin. Ew ê kêlkek yê xista erdê, rakîp taqimê da yanî yê rakîbê wi dê cilekî xwe êxîtin. Ew ê hemi kêlk êxistin, rakîp taximê dê hemi kes cilêt xwe êxîtin. Ewên hemî ke êxistin, dê paşê hil ken.⁷¹

3. Çelê⁷²

3.1. Kal û Pîr⁷³

1. Malîşkanê (Komî, li derve, ax û kevir û darik)

Hêj em biçûkotik, vêrê dibêjin, “Pîknîk”. Hingî me digo, “malîşkanê”. Em çûn. Em şeş kiçik çûn, me parzûnêt xwe dibir. Me digo em ê çine bi darêt xwe gunîyan. Em diçûn. Me darêt xwe vedişart. Me bo xwe zad û qazanc û tişt û me

68 Rumeysa Eser, (2010) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

69 Berat Eser, (2009) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

70 Muhemed Mîrza Eser, (2006) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

71 Muhemed Mîrza Eser, (2006) Mulaqat (18.02.2020), Hekkarî/Navend.

72 Gundê Mînyanişê, Mintîqa Qeşûriyan û Şîva Lîzanê, Ertoşî. Gundê Bîyadirê, Mintîqa Bînya Çelê, Pînyanişî. Gundê Bêyî, Eşîra Bêyî/Pînyanişî.

73 Fatma Ölmez, 50 salî + Ezîz Özer, 60 salî + Eyşe Kanat, 55 salî: Bi giştî 55 sal.

dibirin û me xwe dikire du bir, cûn. Her êk ji me cuda zadê xwe çê dikir. Me galand, cînar me bo yek û du zadi dibir. Heta êvarê. Êvarê em mane li wêrê. Em dihatineve. Dayêt me digotine me kanê gunîyêt hewe? Me digot welle nebûn. Halbûkî me malîşkanê dikire. Em mabûne wîya ve heta êvarê.⁷⁴

2. ? (Komî, li derve, cil û berg, pez)

Wekî din em diçûne zozana. Em diçûne zozanê, êşek dikete pezî. Êşek dikete pezî, digo, “welle eve ko ye.” Go ko ye, dîsave şeş kiçka şeş kurka. Kurka cilkêt jinka dikirine ber xwe, jinka cilkêt zelama dikirine ber xwe. Me sîlehi dibirin û em diçûn saet dazdeyî şevê em diçûn hêdîka li dor pezî dizivîrîn. Dor şivana zivîrîn. Me radhêla şivana, me jor ve ser pezî da dihatin. Pezi wa dibû kom çûhe libekî diçû erdekî, ew ko jî nav radibû. Ev mirin ji nav pezî radibû. Eve yarîyê me yê berê bûn, oyinê me yê berê bûn. Me gele oyina dikir. Ji bîra min çûne belê.⁷⁵

3. Pilêtanê (Komî, li derve, dar û darik)

Şeqekê du hêskêt dara hebûn. Yek mezin yek biçûk. Em çar rexekî bûn, ew çar çar rexekî. Em darê hêskêt biçûk kê meselen havên, ew grûba dî heke ew desti vegirtiba, em disotîn. Em diçûne serê dî wan digorîn. An jî nevegirtiba, ta li erdî ketiba, ta kî êdî yê di ye dori. Ekê lê daba, me yek û du digorîn. We vêca wextê ne lê da, “em da heyte malê pazdê gêmanê her sê çiqanê.”⁷⁶

4. Topa Kingirê (Komî, li derve, dar û goga kingirê)

Bi topa kingirê ve dibû. Êkê te dihavêt, êkê dar lê dida. Alîyek ev bû. Ama hindêk jî hebû meqsed xwe tilavêt xwe dar lê dida. Heke vegirtiba disot. Heke nevegirtiba carek dî topa me dihavêtineve, me carek dî dewam dikirive.⁷⁷

5. Bûkbûkanê (Komî, li derve û hundur, darik, çiçek, yaprax)

Em zarok bûn. Me hevalêt xwe bo xwe bûkbûkanê, çiçekan ve çê dikir, darkan ve çê dikir. Pirçêt wan jî me papatya têxistinê. Navêt çiçekê me, me papatya têxistinê, me gulêt mihemedî têxistinê, me evêt dî, yapraxê dar û barî me têxistinê, belgêt daran, belgêt tirî me têxistinê. Me çavêt wan jî tirî têxistinê. Eva dî hinar têxistinê da. Dendikêt hinaran me têxistinê da.⁷⁸

74 Fatma Ölmez (1970) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

75 Fatma Ölmez (1970) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

76 Eziz Özer (1960) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

77 Eziz Özer (1960) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

78 Aysel Kanat (1965) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

6. Qarê (Komî, li derve, ber, dar û darik)

Me qorkek li binê deştê çê dikir, qorek dî jî me li serê va deştê çê dikir. Me du berêt mezin jî danand wê derê, ew jî ewa me bû. Me darkêt xwe didana ser wê qorka bina va deştê, darkek dî jî di destê me da bû. Me ew darê li bin wî darkî dida, piştî hingav wextê radibû hewa, me darê xwe lê dida, diçû sera va deştê piştî wê qora mazin da diket. Wextê yê li piştî qora mezin nedida, jixwe wî qazanc nedikir.⁷⁹

7. Kêlvelanê (Komî, li derve, kevir û kêl)

Sê ber rêz dikirin. Kîj hevali ew ber têxistin, ewî jixwe qazanc dikir.⁸⁰

3.2. Xort û Ciwan⁸¹

1. Kêlanê (Komî, li derve, kevir û kêl)

Hem mezin hem biçûk dileyîzin. Hem ji terefê du layenan ve, du gûrûban ve dişê bête leyîstin. Hejmar ne muhim e. Li terefekê yek, du, sê an pênc hebin ne muhim e. Lê kesî du teref hene. Di navbera em bêjin mesafeyeka ku teqabûlê deh pazdeh mêtreyan diket. Li alîyekî sê kêl li pey hev, divê ev kêl pehn bin wekî helanan û li ser binê xwe hatibin çikilandin û li hîzayê yek bêne danîn. Sê kêl li wî rexî dihatine danîn. Sê kêl jî piştî mesafeya pazdeh bîst mêtroyan li alîyê dî dihatine danîn. Bi awayê ter û hişkanê dor dihatê. Te berek helan dihilgirte destê xwe, kesek ji her du grûban ferq nedikir kî be tifik dikirê, şil dikir da bêjît ter an hişk. Eger yeke texmîna wî ter baya, yê dî mecbûr bo wî hişk dima. Nedibû ku herduyan eynî tişt tercîh kiriban. Dihavêjtine hewayî û li erdî diket. Eger alîyê ter bi ser ketiba, tete wê maneyê dor xwedanê texmînkare terî ye. Îcar piştî çikandina wan kêlan, kevirên teqabilî mezinahîya sêvekê, pirteqalekê diket destê wî alîyê da bû û ew dadiweşandin kêliyên li hemberî xwe. Bi dorê eger te her kêliyekî xistiba, ew şexsê ku kevir divejand dihavêt, carek dî heqê wî hebû ku kevirêkî dî bavêje. Ya duyê jî avêtiba, heqê wî hebû ya sêyê jî avêtiba. Lê piştî ku lê nexist kevirê xwe, êdî dor dihatê hevalê wî. Heta alîyekî bi reqabetê kevirên xwe neavêtiba, dor nedihate yê alîyê dî. Hem bi wî şikilî dihatê lîstin, hem jî yekî ji vî alîyê dikare bera bavêjê, yek ji alîyê dî. Armanç xistina wan kêlan bû.⁸²

79 Ayşe Kanat (1965) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

80 Ayşe Kanat (1965) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

81 Helîm Ölmez, 28 salî + Cumhuriyet Ölmez, 31 salî + Ferîd Ölmez, 25 salî: Bi giştî 28 sal.

82 Helîm Ölmez (1995) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

2. Kumveşartkanê (Tenê nav hat gotin)⁸³

3. Hefsanê (Komî, li derve)

Wek navê wê tê dîyarkirin, du tîm hene. Li hemî dera me dileyîst. Li mektebê, mal, gundî, nav aqar û bîstanan. Du tîm hebûn. Tîmek dibete polîs, tîma dî jî dibezin. Armanca tîma polîsan wan bigirin, bikene hefsê da. Pişt xêzekê, ew kom dikirin. Yê ku nedihatî girtin dixwastin ev hevalên wa, ewêt hundur da rizgar bikin. Amûrê herî mezin di vê lîstikê da çi ye? Lingêt ku têne bezînê. Hewce ye, yê ku hez bike di vê lîstikê da xweş bileyzîtin, zîrek bît, hewce ye xweş bezîtin bo rizgarkirina hevalêt xwe.⁸⁴

4. Gîxanê (Komî, li derve, kevir û gog; kincir, pat, bend, şûjin)

Gîxanê bi du tîman tete leyizandin. Berên biçûk ve xelekek tete avakirin. Hema mirov dikare bêje nêzîkî çend navenda xelekê sih çil metre dibe. Amûrê vê lîstikê jî em dibêjin hol an jî devokê berê dibêjin: “gîx”. Gîx, hol e. Bi kincira, pate ye têt çêkîrin bi rêya sûjinê an jî derzîyekî tete şidandin ku lapê mirovekî bigirîtin. Pê tete leyizandin. Tîma nîvekê da bi dewamî digertin. Ya ji derve jî wê hola destê xwe da dihavêne ber êk û du. Hez dikin wê hola destê xwe da bavêjine wê nîvekê da. Dema jê girt ewê di nîvekê da derdikevît. Ama dema jê negirt yê ji derve derdikevîtin. Dawîyê li gorî hejmarê yê qazanc diket, derdikevîtin heta ku îşte çend mînin. Dema kî bêtir bimîne, ew qazanc diketin.⁸⁵

5. Holana Şeqê (Komî, li derve, çûv, gog; kincir, pat, bend, şûjin)

Rastî em zarokên temenên bi xwe em gelek neleyîstin. Ji ber ku bapîrên me û babêt me dileyîstin. Hema mirov rehet dişêt bêjîtin. Ev lîstike bezbole kevnare ye. Şeq maneya şeqandinê ye. Eynî wek awayê bezbolê çûvek em dibêjinê. Darek heye, darekê serê wî pahn heye û dîsa holek heye. Bi rêya sûjinê û kinciran hatîye çêkîrinê. Eynî rêgezên bezbolê bo vî jî dibin. Bi awayekî beyzbolê tete lîstin. Lêbelê ez bi xwe gelek neleyîstîme. Ji ber ku yê ji me mastîrê dileyîstin. Hema me didît. Me bi kêf temaşe dikir.⁸⁶

6. Avreşînkane (Tenê nav hat gotin)⁸⁷

83 Helîm Ölmez (1995) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

84 Helîm Ölmez (1995) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

85 Helîm Ölmez (1995) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

86 Helîm Ölmez (1995) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

87 Helîm Ölmez (1995) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

7. Kerkebînqanê (Komî, li derve)⁸⁸

Kerkebînqanê dîsa bi du tîman têt leyizandin. Wexta ku mirov nimêjê dike, diçîte sicûyê; bi wî awayî tîmek mirov disekine. Tîma dî jî xwe li ser kelexê wan davêje. Dema yekî xwe nedişêta bavêjîtin, ew derdiketin, ya dî cihêt xwe digohurî.⁸⁹

8. Dareqoz (Komî, li derve, kumt, kevir û garîte)

Amûrê vê lîstikê em dibêjinê: “garîte”. Yanî darekî stûr, hema dirêj hewce ye. Ser kumtekê an jî kevirêkî mirov deynîtin. Û du kom; her komekê alîyê darekî xwe dihejînin û radibin û dirûnin.⁹⁰

9. Tiranê (Komî, li derve, çûv, çûvik)

Amûrê vê lîtikê çûvek e. Yanî darek e bi rêza gopalekî. Darek jî biçûk heye bi rêya nêzikî çend? Hema bêje pazdeh bîst santîm e. Mirov du keviran tînit, daynît ser yek, darêt biçûk têxte ser û davêje. Piştî wê yê ku ew darik avîti, dîsa lê didetin û di bini da radiket û piştî hingê çûvekê lê didetin ka ew dari biçûk çend çûye. Bi rêya hejmartina pêngava tete qazanckirin. Çend darê te dûr biçê, ew qas tu li ser karê yî û tu pêngavê te jî zêde dibin û li gorî wî, tu bi ser dikevî.⁹¹

10. Pûçdeve (Komî, li hundur, kevir, pişkoj, betanî)

Bi şev, di wextê zivistanê da zêdetir, ji ber ku insan di malê da diman. Zarok em li derdorê êk û du kom dibûn û betanîyekî di navbera me da dihate raêxistin. Û du teref hebûn; em bêjin sê kes li vî rexî, sê kes li rexê dî, li alîyê dî. Grûba ku em bêjin kevirê an tişte, berekî piçûk di nava destê xwe da, di bin betanîyê da vedişart. Her sê endamên grûbê destê xwe derdêxistine ser betanîyê. Yek ji endamên grûba li hemberî wan jî texmîn dikir ka berik di destê kê da ne. Lê ji bo vê texmînê du komût hebûn: kesê ku hewlaa texmînê dikir, eger destê xwe li destê kesê li hember yanî miqabilî xwe dida, digot: “pûç⁹²”. Eger pûç ba, rastî jî tişte destê wî da nebaya, ew tete wê maneyê ku ew kesê li hember texmînê rastî kirî û ser dikeft û dor diçû wan. Eger “deve⁹³” yanî bideve gotiba, bi rastî jî di desta da tişte heba, ev dihate maneya ku rast pê derêxistîye û dîsa teqabilî serkeftinê dikir.⁹⁴

88 Helîm Ölmez (1995) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

89 Helîm Ölmez (1995) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

90 Helîm Ölmez (1995) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

91 Helîm Ölmez (1995) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

92 Di maneya xalî, vala da hatîye gotin.

93 Di maneya tije da hatîye gotin.

94 Cumhuriyet Ölmez (1989) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

11. Dohkanê (Komî, li hundur, kevirên biçûk û girover)

Leyîza nav malê. Pênc kevirên biçûk zêdetir gilover hebûn. Di nava kefa destê xwe da te di hemleya ewil da du kes beramberî hev dileyîstin. Kesekî di-havêtine, berî her tiştî di nava destê xwe ew pênc kevir davêtine erdî. Paşê yek bi yek bi destekî ama bi destekî kevirêkî dihavête hewayî û yê li erdî radikir. Piştî ew pênc xelas bûban, destê xwe yê çepê wekî pirekê, tilîya xwe ya beranê û tîla xwe ya navê didana nîvekê û ew ber dîsa bi destekî, destê rastê berekê xwe bilindî hewayî dikir û ew her çarêt mayîn bi dorê avêtin di wê pira nav destê xwe da, jê derbas dikirin. Bêyî ku kevirî li hewayî bikevîte erdê, eger karîba wa her çar keviran bi dorê ji nava kefa destê xwe yê çepê derbas bikin, ew têtê maneya serkeftina wî kesî bo dorekê.⁹⁵

12. Şixatanê (Komî, li derve û hundur, kaxezên kibrîtan)

Berê li ser kibrîtan hin şexil hebûn, Me parçeyên ku şexil li ser bi meqesê an jî destî jê dibirî. Me ew her kesê ku, mesela kaxeza te deynayî, kaxeza li hemberî wî dikare wî ji holê raket. Tam detayên wê ji bilî vê nayête bîra min.⁹⁶

13. Bereşanê/Bilyanê (Komî, li derve, bilye, ax)

Li derva dihate leyîstin. Halkeka, meydankeka biçûk ya axê zêdetir me tercîh dikir. Bi du awayan dihat lîstin: 1. Yan hûn du kes bûn, bilye di destê hewe da bûn. Yek di nava armancê da bû, di destê her yekî da bilyek hebû. We li gor mesafeyê, li gor wê dirêjahiyê, hewe hewil dida ku bilyeya di nav tilîya xwe da jê veder bikin, bavêjin û bilyeya li hemberî xwe biden. Dirêjahî, masafe ne dîyarkirî bû. 2. Şêwazeke din dîsa ax dihate tercîhkirin. Pênc qor hebûn, qorekê di navekê da û bi awayekî çargoşeyî, li derdorê wî jî her çar kortê di dihatine danîn. Xêzekê li pêşîya kortê dihate xêzkirin. Xêzek jî teqrîben du yan sê mêtreyên dir dihatê xêzkirin. Kesê ku li gel êkûdu dileyîstin, bi dorê bilyeya di destê xwe ji qada leyîzê ya halê û qortikan davêt ser wê xêzê. Her kesê ku zêdetir nêzîkî xêzê dibû, dor ya wî bû. Ewil wî hewl dida ji ser wê çizgîyê, wê xetê bilyeya xwe ewil davête korta yekê. Paşê davête korta duyê, paşê ya sêyê, paşê davête korta çarê. Herî dawî bilyeya xwe davête qora an jî korta nîvekê. Ew zêhîr bû. Eger berîya xelaskirina her çar kortên di bilyeya te çûba nava korta nîvekê, dişewitî. Eger di carekê da negehiştiba hemû kortan îcar dor dikete yê di. Ew bi dorê çê dibû. Gava te korta

95 Cumhur Ölmez (1989) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

96 Cumhur Ölmez (1989) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

zehîrê jî xelas kir, piştî hingî tu bîlyeya kesê li miqabilî xwe dikî armanc. Heger te bîlyeya xwe li bîlyeya wî xist, êdî ew leyîz xelas. Bi qasî ku têtê bîra min li ser şertê bîleyaya jî dikate leyîstin û li ser tiştêka dî jî. Lê tiştê biçûk.⁹⁷

14. Heftberanê (Komî, li derve, kevir û gog; kincir, pat, bend, şûjin)

Şeş heft ber; berên piçekî gilover, her ku diçû ji yê dî piçûktir, li ser hev dihatine siwarkirin. Em bêjin gogeka zêdetir ji pateyî ji bez dihate çêkirin û piçekî weha giranahîya xwe, mesafeyek weha teqrîben çar pînc mêtroyî dûrî hewl didan ku bavêjin wî kêlikî, pê hilweşînin bînine xwarê.⁹⁸

15. Holana Gîxê (Komî, li derve, kevir û gog; kincir, pat, bend, şûjin)

Ev zêdetir lîstikên serdemên taybet da bûn wekî di demên eydan da. Piçek hêz û çelengîyê dixwest ku insan diçûn temaşaya vê leyîstikê. Gîx teqabulê qadeka dîyarkirî bi awayekî xêzkirina holekê, meydanekê. Lê sînorê wê yan xetkirina bi darekê yan jî bi danîna kevirên biçûk biçûk çarçoveya wî dihate dayîn. Du grûb hebûn. Grûbekê di nava halê da meydanê da dima. Yek jî bêyî ku gava xwe bavêje nava halê derdora wan sînorên dîyarkirî disekinî. Topek, gogek ku dîsa ji bez, pateyî hatîye çêkirin, kesên ku li derdora halê, li ser serê wan kesên di nav halê ra dihavêtin destên êk û du. Kesên ji hewayî ew digirt, dadiweşandin kesên di nava halê. Heger lê xistiba, têtê maneya derêxistina wî kesî, sotina, şewitandina wî kesî di nava halê û ew ji leyîzê dîskalfîyê dibû. Eger kesê ku ji nava halê, gog bi wî diket, ew yan hevalêt wî gogê zavt bike, lê bêyî ku ji nava halê derkeve û kesekî li derdora halê bêxe, ew têtê maneya dîskalfîyebûna xwe.⁹⁹

16. Çavmiçiqanê (Komî, li derve)

Teqabulê “saklambaç”ê diket. Di grûbê da yek kesek çavê xwe dimiçiqîne û berê xwe dide dîwarî û dest bi hejmarê dike. Heta em bêjin bîstê dihejmêre. Kesên derdora wî xwe vedişêrin. Cihê dîyarkirî axlebe yan stûn yan jî kevirê dîwarê malekê ye. Berîya ew kesê ku çavê xwe miçiqandî yek ji kesê ku xwe diveşêre, bê destê xwe li wî cihê dîyarkirî bide, ew teqabulî serkeftina wî diket. Lê yê kesê ku diveşêrin, eger terefê kesê ku çavê xwe miçiqandî berîya ku xwe bigihîne cihê dîyarkirî bêne dîtin û navê wa bêne telafûzkirin, ew têtê mesela berterafkirin û şewitandina wî ji leyîzê.¹⁰⁰

97 Cumhur Ölmez (1989) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

98 Cumhur Ölmez (1989) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

99 Cumhur Ölmez (1989) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

100 Cumhur Ölmez (1989) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

17. Gulomaçkanê (Komî, li derve, berf)

Bi befrê dihate leyîstin. Dîsa du taraf hebûn, hem zêdetir esasen li ser êşandina êk û du bû. Yanî du taraf di destê wa da kartopû em bêjin golumaçkê befrê nava kefa destî da dihatine şidandin û dema start, destpêk dihate îlankirin, herdu grûban êrîşê hev dikir. Gelek caran gava mesafe nêzik dibû, ewan gulomaçkan berdan îcar hev davêtine nava berfê û bi wî rengî dewam dikir.¹⁰¹

18. Çûvkanê (Komî, li derve, çûv û çûvik)

Bi du çûvikan dihate leyîstin. Çûvikekî kurt bû, teqrîben dirêjahîya wî bihostek yan bihostek û nîv bû. Her aliyekê wê yê vî çûvikî dihate teraşkirin, jêkirin û tarafê wî berjêr dibû. Lê aliyê di jî bi heman awayî dihate jêkirin, lê bereksê tarafê wî. Çûvikekî di destê lîstikvanî da hebû. Li wî serê wî çûvikê biçûk dida, da ew bilind dibû, dema ku bilind dibû, bi qewetekê li nava wî çûvikî dida ew dûr diêxist. Piştî ku ew dûr diêxist, çûvikê destê xwe da wekî mêtro bi kar tanî û bi vê rîtuêlê dihejmart û xwe digihande çûvikê dûrêxistî: “pênc, deh, pazdeh, bîst, bîst û pênc serkek”, “pênc, deh, pazdeh, bîst, bîst û pênc serkek” yanî her cara ev tête gotinê, tête wê maneyê te serikek bi kar kirîye, bi dest êxistîye. Vêca tu çiqas, piştî te serê wî çûvikê tûjkirî yê li erdî xist, ew bilind bû hewayî, bi destê xwe ku çûvikekî di destê te da ye, li nava wê xist û dûr êxist û te bi vê hejmara pîvanê hejmart û serkan çiqas zêde bi dest bêxî, ew dibe serkeftina te. Bi du alî yek kes, yek kes dileyîst.¹⁰²

19. Kêtûcotanê (Komî, li derve û li hundur, şeklame)

Bîra mi tê, berî deh sala jî me dilehîst. Vê gavê jî e dileyîzim. Çikû lîstikekî xweş e. Hemî eslen dişên bileyzin. Ew lîstikê jî exlebe eyda da dileyîzin. Çikû eyda şeklame yê heyîn, zêde ne. Bi şeklame ve dileyîzin. Du kesi dileyîzin. Du kes şklamêt xwe komi diken. Şklamêt xwe ka pênc bin, şeş bin, heft bin, deh bin. Yanî dişê vî reqemê zêde key. Dikene destên xwe da, nîşan den. Heke ku kêt pênc bin, heft bin an neh bin. Heke zanî ka kêt e, wan şeklame bi xwe radiketin. Heke nezanî jî ka şeklame ne, ji yê xwe didetê. Heke zanî, îcar ew dê kete nav destê xwe da û bêjît ket yan cot? Ev lîstike bi şiklî bi rê ve diçîtin. Ev lîstike mihov hem zewqê jê diket hem jî tu kare dikey, şeklame kare dikey.¹⁰³

101 Cumhur Ölmez (1989) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

102 Cumhur Ölmez (1989) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

103 Ferdî Ölmez (1992) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.

20. Qoçanê (Komî, li derve, ajelên biqoç)

Berê biçûk bi şivanetî, gavanetî wextê me berx, pezî, gîska, bizina, nêriya. Du mirov heke bêhna wa teng biba, bêhna wan çî biba, da bo xwe biznek her êk bibet, her êk dî nêriyek bibet an her êk bo xwe korîyekî bet da serê wan êk den, şaxê wa, qoçê wa êk dan da bi şer biçin da deyne yek û du. Heke kîj heywan zû ji şerî birevîtî, yê dî serkeft, yê dî qazanc diketin.¹⁰⁴

104 Cumhuri Ölmaz (1989) Mulaqat (01.03.2020), Çelê/Çukurca.